

Функціонально повноцінна структура психічної саморегуляції довільної активності дитини залежить від якісних показників її самосвідомості, а саме від здатності: під час реалізації певної діяльності суб'єктно привласнювати мету діяльності; створювати суб'єктивну модель значущих умов діяльності; самостійно сформулювати програму виконавських дій; визначити суб'єктивні критерії досягнення мети; суб'єктно здійснювати контроль та оцінку реальних результатів діяльності; приймати рішення щодо корекції системи саморегулювання. Функціональним центром розвитку психічної саморегуляції довільної активності дошкільника є позитивний образ-Я у всіх його складових – когнітивному, емоційному і вольовому компонентах уявлення про себе.

Література:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М. : Мысль, 1991. – 300 с. – Библиогр.: с. 297–300.
2. Абульханова-Славская К.А. Психология и сознание личности. (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности). – Воронеж : МОДЭК, 1994. – 224 с.
3. Осницкий А.К. Структура, содержание и функции регуляторного опыта человека : автореф. дис. ... доктора психол. наук. – М., 2001. – 373 с.
4. Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста / Под ред. Д.Б. Эльконина, Л.А. Венгера. – М. : Педагогика, 1988. – 135 с. – Библиогр.: с. 133–136.
5. Смирнова Е.О. Развитие воли и произвольности в раннем и дошкольном возрастах. – М. : Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1998. – 256 с.

УДК 159.922. 73 + 316.6

СУБКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ КАЗКИ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Сіткар В.І., к.психол.н., доцент, доцент кафедри практичної психології
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті наголошується, що казка є досить багатогранною. Вона супроводжує нас з дитинства і до глибокої старості. Її можна вважати своєрідним духовним досвідом людства, тому що в ній проявляється душа народу. У казці можна віднайти як історичні дані з різних епох, так і завжди знайти натяк на сьогодишню реальність. Вона, як і гра, незамінна в роботі з дитиною. Проте брак теоретичних розробок не дає повною мірою скористатися цим арсеналом, бо з поля зору дослідників випав такий аспект, як взаємодія маляти з казкою.

Казковий світ як складова субкультури дитини є найоптимальнішою системою для сприйняття нею Світу Природи, Світу Культури, Соціального Світу Людей, Світу власного «Я». Єдність цих світів формує у дитини уявлення про світ як цілісність і є основою дитячого світогляду.

Дитяча субкультура є тим смисловим простором, у якому здійснюється формування особистості дитини в «горизонтальній площині», на рівних. Пам'ятаємо, що дитина реагує на казку зовсім інакше, аніж доросла Людина.

Ключові слова: казка, дитина, особистість, субкультура, соціалізація.

В статье указывается, что сказка очень многогранна. Она сопровождает нас с детства и до глубокой старости. Ее можно считать своеобразным духовным опытом человечества, ибо в ней проявляется душа народа. В сказке можно отыскать как исторические данные из разных эпох, так и всегда найти намек на современную реальность. Она, как и игра, незаменима в работе с ребенком. Однако недостаточность теоретических разработок не дает в полном объеме воспользоваться этим арсеналом, так как из поля зрения исследователей выпал такой аспект, как взаимодействие малыша со сказкой.

Сказочный мир как составляющая субкультуры ребенка – это наиболее оптимальная система для восприятия им Мира Природы, Мира Культуры, Социального Мира Людей, Мира личностного «Я». Единство этих миров формирует у ребенка представления о мире как целостности и это основа детского мировоззрения.

Детская субкультура – это то смысловое пространство, в котором совершается формирование личности ребенка в «горизонтальной плоскости», на равных. Нужно помнить, что ребенок реагирует на сказку совсем иначе, чем взрослый человек.

Ключевые слова: сказка, ребенок, личность, субкультура, социализация.

Sitkar V.I. SUBCULTURAL PARADIGM THE INFLUENCE OF FAIRY TALES ON THE FORMATION OF A CHILD'S PERSONALITY

The article points out that the tale is very versatile. It accompanies us from the childhood to old age. It can be considered as a kind of spiritual experience of the humanity because it shows the soul of people. We can find a historical data from the different eras, a hint of a contemporary reality in the tale. It is indispensable in working with a child. However, the lack of theoretical development does not give us a full volume to use this arsenal, because, such an aspect as the interaction a tale with a kid has dropped from the point of view of researchers.

Fairy-tale world, as a component of a child's subculture, it is the most optimal system for the perception of Natural World, World Cultures, Social People World, Personal world of «I» by them. The unity of these worlds forms the child's view about the world as the integrity and the foundation of the children's worldview.

The children's subculture is the semantic space, which deals with the formation of a child in the «horizontal plane», on equal terms. We should remember that a child reacts to the story quite differently than an adult person.

Key words: story, child, person, subculture and socialization.

Постановка проблеми. Феномен дитинства лише порівняно недавно (у другій половині ХХ ст.) став темою психологічних досліджень (К.-Г. Юнг, І. Кон, Д. Ельконін, Е. Еріксон, Д. Фельдштейн та ін.). При цьому дитинство в них традиційно висвітлюється лише в одному аспекті: як процес зростання, розвит-

ку, психологічний чи фізіологічний стан підростаючого покоління тощо. Але як цілісний феномен воно часто залишається за межами пізнавального інтересу і глибоко не осмислюється. У філософському дискурсі феномен дитинства донедавна вважався другорядним; до дитини тривалий час ставилися як до «про-

толюдини», своєрідної заготовки, яка лише, якщо її поталанить вжити, стане людиною.

Аналіз психологічних, філософських, педагогічних, соціологічних, культурологічних та соціально-психологічних досліджень свідчить про зростання інтересу вчених до проблеми соціалізації дітей у просторі дитячої субкультури. Субкультура сучасних дітей є невичерпним потенціалом варіантів становлення їх особистості. У субкультурі, як невід'ємній частині загальнокультурного середовища, формується цілісний життєвий досвід дитини. Це – експериментальний майданчик для випробовування себе. Прилучаючись до неї, вона засвоює вікові норми поведінки в групі однолітків, вчиться ефективним способом виходити з важких ситуацій, досліджує межі дозволеного, вирішує свої емоційні проблеми, вчиться впливати на інших, пізнає світ, себе та навколишніх, засвоює гендерні ролі. Завдяки дитячій субкультурі задовольняються важливі соціальні потреби дитини, а саме: потреба в ізоляції від дорослих, близькості з іншими людьми за межами сім'ї; потреба в самостійності та участі в соціальних змінах. Ступінь занурення дитини в субкультуру є показником її гармонійних стосунків з іншими людьми та моделлю соціалізації.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Як зазначає науковець Лілія Українець [10], інтерес до дитинства та дитячої субкультури виник порівняно недавно. Фундаментальних праць, в яких ця тема аналізувалася б усебічно та глибоко, немає. Свого часу до теми дитинства зверталися такі визначні мислителі, як Платон, Аристотель, Еразм Роттердамський, М. Монтень, Ф. Бекон, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г.В.Ф. Гегель та ін., але вивчення цієї проблеми в їхніх працях мало не систематичний, а фрагментарний характер. Наприкінці ХХ ст. з'являються перші цілісні концепції, проте і в них дитинство найчастіше розглядається в якомусь одному аспекті – психологічному, соціологічному, історичному, культурологічному і т. ін.

Першим ученим-антропологом, об'єктом дослідження якого став світ дитинства, була Маргарет Мід. Вона вивчала становище дитини в різних культурах. Пізніше даною проблемою зацікавилися культурантропологі, засновники етнографії дитинства Б. Малиновський, Ф. Боас, Р. Бенедикт, К. Дюбуа та ін.

Сучасна антропологія дитинства має кілька напрямів, що характеризуються різними методологічними підходами. Так, концепції трансформації дитинства дають тлумачення криз, що притаманні цьому періоду життя індивіда (Д. Ельконін, Ю. Овінова, В. Слободчиков). Як особливу автономну субкультуру визначають дитинство І. Кон, М. Осоріна, В. Абраменкова. Емансипацію дитинства вивчали У. Бек, Х. Попітц. На початку 80-х років ХХ ст. проблемами зникнення дитинства цікавилися Н. Вінс, Н. Постман, Х. Хенгст. Представниками соціокультурного підходу є Л. Кураєва, А. Плеськачевська. Головними об'єктами досліджень Л. Виготського і Ж. Піаже були особливості психічного розвитку дитини. Психологічний підхід до вивчення цієї теми використовували також Дж. Уотсон, В. Штерн, З. Фрейд, С. Рубінштейн, О. Лурія та ін.

Дитячий психоаналіз представляють такі автори, як Ф. Дольто, Е. Еріксон, М. Кляйн та ін. Заслугує на увагу і культурно-історичний напрям (Ф. Ар'ес, Б. Хакавальт, С. Шахар, В. Давидов, Л. Демоз).

Сьогодні проблемами дослідження дитячої субкультури на теренах пострадянського простору, зокрема в Росії, займаються: В. Абраменкова, М. Осоріна, Н. Смірнова, Т. Попкова, О. Копейкіна та інші; в Україні – К. Барна, А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, М. Гримич, Н. Коляда, Н. Маргеліс, І. Рогальська, В. Сіткар та ін. [1; 3; 6; 8].

Зауважимо, що в будь-який період свого життя людина має певний онтологічний статус, який вона може реалізувати тільки в даний момент часу, отри-

мати якийсь унікальний досвід, який в інших випадках буде недоступним. Найкраще, що можна зробити – це послідовно і з повною самовіддачею прожити всі життєві етапи, не забігаючи вперед і не повертаючись назад.

Світ дітей має унікальні властивості, які не залежать від рівня розвитку цивілізації, специфіки культури та науково-технічного прогресу. Можна стверджувати, що між дітьми різних країн і культур набагато більше спільного, ніж між дорослими в тих же культурах. Крім того, між дітьми різних країн і культур набагато більше спільного, ніж між дорослими і дітьми в одній культурі. На Землі співіснують дві цивілізації, дві різних культури, два всесвіти – світ дітей і світ дорослих. Між цими світами складні стосунки притягання і відштовхування, залежності і боротьби, любові та війни.

Дитинство – первинне. В дитині найбільш адекватно проявляється суть людини, її місце і призначення в світі, екзистенційний вимір людського буття. Дитина – ось реальна людина, справжня, правильна. А дорослий – це перекручений образ людини.

Досвід дитинства є фундаментом, основою будь-якого дорослого досвіду, культури, цивілізації. Дитинство – джерело творчості і фантазії, джерело свободи та любові. А дорослі, пристосовуючись до зовнішніх умов, неминуче обмежують кордони і межі можливого, відмовляються від свободи. В цьому контексті доросла людина постає як нещаслива дитина, яка заблукала, зіпсована, скалічена життям. Дорослі – це зіпсовані діти, які втомились, забули себе, зрадили своє дитинство.

Проте, відбувається не просто перевертання ієрархій і перестановка ціннісних акцентів. Робиться спроба мислити людину за межами бінарної опозиції «дитинство-дорослість». Знімається протиставлення між ними. Дорослі – це діти, які граються в дорослі ігри, вони грають досить серйозно.

Отже, нам ще тільки потрібно буде зрозуміти зміст дитинства, усвідомити його в широкому антропологічному контексті, порівняти з фундаментальними людськими цінностями.

Невирішені частини проблеми, котрим присвячується стаття. У дитинстві закладаються головні координати культурного простору дорослої людини, основи її світогляду. Серед найголовніших структурних складових світогляду – світоспоглядання, цей процес починається від моменту народження і триває протягом перших років життя дитини. Згодом, коли починається усвідомлення себе, осягнення свого тіла, співвіднесення його і найближчого простору, відбувається гармонізація контактів із оточенням, активізується світовідчуття. Світосприймання формується постійно на основі культурних цінностей, інтерпретованих у дитячому фольклорі, зокрема казці. Початки світорозуміння формуються на основі знання через набутий досвід та його осмислення, тому вже з першого року життя дитина може вибудовувати певний причинно-наслідковий ланцюг універсальних форм діяльності. У 5-6 років дитина на основі попередніх рівнів та впливів світоглядних констант дорослих починає формувати власне світобачення.

Необхідно зауважити, що якщо в архаїчних культурах дитина розвивається в локальному «просторі часу» свого етносу, то в сучасному інформаційному суспільстві кожна дитина відкрита для впливу на неї всієї системи цінностей загальнолюдської культури. Саме тому все вищесказане і зумовило **мету нашої статті**. Зокрема, це – спроба висвітлити особливості впливу казки як форми субкультури на становлення особистості сучасної дитини.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує В. Абраменкова [1], зміст дитячої субкультури, який наповнюється протягом усього соціогенезу, станов-

лять: традиційні *народні ігри* (хороводи, рухливі ігри, військово-спортивні змагання тощо); *дитячий фольклор* (лічилки, дражнилки, закличання, страшилки, казки тощо); *дитячий правовий кодекс* (знаки власності, покарання, повернення боргів, право старшинства і опікунське право в різновікових групах, право на використання грибного чи ягідного місця тощо); *дитячий гумор* (жарти, потішки, анекдоти, розиграші, пустощі, насмішки, сучасні «приколи»); дитяча *магія* і міфотворчість (закликання сил природи для виконання бажань, фантастичні історії-небилиці); дитяча *філософствування* (роздуми про життя і смерть тощо); дитяча *словотворчість* (етимологія, мовні перевертні, неологізми); *естетичні уявлення* дітей (складання віночків і букетів, рисунки і ліплення, «секрети»); табування власних імен і присвоєння кличок прозвиськ одноліткам і дорослим; *релігійні уявлення* (дитячі молитви, обряди) тощо.

В дитячому середовищі іноді досить жорстко за допомогою субкультурних засобів – дитячого правового кодексу, дитячого фольклору, дитячого гумору, ігрових правил – відбувається підпорядкування дитини груповим нормам та оволодіння нею власною поведінкою, формування її як особистості. Розглянемо, яку ж роль відіграє казка у становленні особистості сучасної дитини.

В усі часи напередодні новорічних і різдвяних свят діти з особливим трепетом чекали чудес. Але чи залишилося місце для чарівництва сьогодні? Адже для людей, які живуть у ХХІ столітті, старі добрі казки по-троху втілюються в життя. Так місце скатертини-самобранки зайняли холодильник і мікрохвильова піч, замість чобіт-скороходів – автомобілі, а чарівні дзеркала замінили веб-камери в комп'ютерах. Отже, чи очікує сучасна дитина дива, як маленькі українці починаються у світі гаджетів і суцільної інтернетизації, та як дорослі, що вічно поспішають і завжди зайняті, впливають на життя малюків? Відповідь на ці запитання можна отримати проаналізувавши інтерв'ю ForUm'у з Іваном Сулименко, психологом Центру науково-освітніх інновацій та моніторингу [7].

Зокрема, на запитання **«Які у сучасних дітей улюблені казки?»** він сміливо і впевнено стверджує, що найкращою казкою для сучасного малюка є та, за сюжетом якої знято анімаційний або художній фільм, та, що пройшла обробку поп-культурою і Голлівудом. Щодо запитання **«Чи вірять взагалі сучасні діти в казкових персонажів, наприклад, Діда Мороза, Бабу Ягу і т.д.»** психолог стверджує, що, діти вірять у казки, але ставляться до них критично, оскільки сьогодні вони дуже швидко дорослішають. Сучасне суспільство їх більше не заколихує, розповідаючи добру повчальну історію на ніч, а ошелешує потоками новин про ратифікацію політичних договорів, авіакатастрофи й останні науки досягнення. Логічно, що дитина починає наслідувати цим принципам реального світу. Баба Яга як фольклорний герой вже діє у минулому, а тому втрачає свою привабливість. І її місце сьогодні займають Спайдермен і люди Х, які, по суті, є сучасниками своїх глядачів. Сьогодні дитяча казка перейшла в епоху модернізму та постмодернізму, але це природний процес, тому що діти крокують у ногу з часом. Погано те, що сьогодні міф, народна творчість пригнічені поп-культурою – стереотипною і багато в чому вульгарною. Відповідаючи на запитання **«Як змінилися смаки сучасних дітей, зокрема, яким мультфільмам і з якими сюжетами вони віддають перевагу?»**, І. Сулименко дотримується думки, що не просто сказати, як змінилися смаки дітей за останні, скажімо, 30 років, проте абсолютно очевидно, що істотно змінився кінематографічний ринок. Сучасні популярні мультфільми переважно апелюють до популярної культури, комічних ситуацій і стереотипізації героїв. Що стосується сюжетів, то фантас-

тика, пригоди, різдвяні історії, казковий світ тварин завжди були дієвими напрямами, оскільки саме вони найбільшою мірою стимулюють багатоточну уяву. Вони фактично звертаються до міфології та фольклору, даруючи віру в чудеса і суперможливості героїв. Безперечно, що сучасна популярна дитяча анімація стала простішою для сприйняття і більш насиченою емоційно. На наступне цікаве запитання **«Як дослідники оцінюють вплив сучасних мультфільмів на психіку дітей? Чи всі мультфільми є в цьому плані безпечними?»** він стверджує, що діти надзвичайно схильні до навіювань і намагаються імітувати улюблених героїв та персонажів, тому мультфільми завжди були важливим механізмом соціалізації. Психолог наводить цікаву статистику за результатами досліджень вищевказаного Центру. Підліткам було запропоновано визначитися з питанням **«У чому Ви хотіли б наслідувати героям улюблених фільмів, програм, телепередач?»**. Так от, більшість респондентів (а це діти 13-15 років) хочуть бути схожими на своїх кіно- і телекумирів у способах вирішення проблем (54%), в стилі одягу (47%), у поглядах на життя (майже 45%), в поведінці, відносинах з оточуючими (відповідно близько 40% респондентів). Такий розподіл пріоритетів свідчить про досить потужний вплив кінопродукту, що споживається дітьми, на формування їх життєвих стереотипів [7].

Крім того, зауважимо, що наша свідомість, розкладаючи по полицях пам'яті кіношні епізоди, на жаль, не робить на них жанрових позначок і не ставить поряд з кривавими сценами попереджувальних табличок: «Поводитись обережно!». Так екранні сцени стають нормою життя.

Відомий казкар **Сашко Лірник** в інтерв'ю газети «Україна молода» розповів, що він багато їздить Україною і зустрічається з дітьми. Коли виступав у одному київському ліцеї, його вразило, що ліцеїсти не знають казок про Івасика-Телесика, Котигорошка й Оха. Натомість знають бетменів і спайдерменів – а це інша субкультура, а справжня українська зникає. На жаль, зараз відбувається тотальне зменшення усього українського, а заміщає його усе російське. За останні півроку відбулася ще помітніша русифікація вітчизняного телебачення. Якщо такі процеси практично на всіх каналах – зрозуміло, що це вже політика [9].

В рамках заявленої теми заслуговує на увагу й думка Галини Католик, яка стверджує, що коли ми дитині розказуємо казку, «кіно» утворюється в її фантазії, підіймаючи власний опрацьований досвід, з яким людина дала вже собі раду, тому він уже такий страшний. Якщо ж ми дивимось фільм, нам свої фантазії нав'язують дорослі дяді, які мали свій досвід і не завжди він був конструктивним. Через фільми вони заховують свої страхи і для них це плюс, бо таким чином вони компенсують їх. А що робиться з дітьми, які цього досвіду не мали? Для них велика частина усєї цієї інформації – травматична. Як приклад, Г. Католик стверджує: «У мене на прийомі була кількарічна дівчинка, яка перший приступ епілепсії мала під час перегляду фільму «Ксена». Для неї це був перший жахливий фільм про жінку не матір, а вбивцю» [4].

Дитина є незахищене в психологічному сенсі створіння, дуже чутливо реагує як на біблійні описи героїв, так і на ситуації потойбіччя. Її досвід, психо-емоційний розвиток, когнітивний розвиток та особистісний розвиток налаштовані на символічне сприйняття простору, особливо віртуального, казкового. Дитина зчитує його за особливим алгоритмом, невідомим дорослому, бо в певному віковому періоді цей етап закінчується і починається інший – реалістичний. Цей алгоритм є певним життєвим кодом, який пізніше розкодовується нашим несвідомим і впливає на наш життєвий сценарій. Тому в дитячій літературі неприпустимі ті речі, які фігурують у дорослих.

Людина починається з казки. Ці оповіді дитинства мають вплив на формування особистості дитини. Тому головним правилом будь-якої казкової історії в остаточному підсумку повинна бути перемога добра над злом.

У казці найважливіше не те, який її сценарій у процесі боротьби добра і зла, а те, чим він закінчується. Добро завжди повинно перемагати зло і завжди має бути перспектива для розвитку. На ділі нині бачимо дуже багато сценаріїв, які закінчуються загибеллю головних героїв, чи сценарієм, де перемагає зло. Часто чуємо від сценаристів чи режисерів, що завжди так було і треба показувати правду, бо не завжди добро перемагає. Але це є сценарій, який ми закладаємо нашим дітям. Якщо у них не буде віри, що добро переможе, то у результаті цивілізація просто загине. Бо існує так зване елективне несвідоме і воно формується у головах кожного з нас. Діти – на передовій цього колективного несвідомого, вони його дзеркало. Уявіть собі, що в кожну клітинку того утворення, що називається нація чи цивілізація, закладається сценарій, що добро переможе. А отже – життя нема, бо добро завжди ідентифікується з життям і розвитком. До чого доведе це колективне несвідоме націю чи цивілізацію? До загибелі, хочемо ми цього чи не хочемо, – зазначає психолог.

До того ж Г. Католик вважає, що хорошим «знаряддям» для створення і посилення потенціалу у дитини є автентичні, архаїчні народні казки, міфи та легенди. Саме на них варто виховувати дітей щоб закласти їм життєву «базу», принести в їхній індивідуальний досвід – досвід свого народу, який напрацьований поколіннями. А ще краще, коли дитина виростає на казках свого регіону – це як «мова батьків», якою легко оволодіти та застосувати, тільки не на колективному, а на особистісному та поведінковому рівні. Ми усі несемо в собі досвід нашого роду і наш архетип підкріплюється сценаріями, які допасовані до нашого архетипу. Це казки, міфи, легенди, які склалися впродовж тисяч років. Ми повинні пережити певні страхи, в нас є така вроджена потреба, діти теж складають собі такі казки. А ті, які не відповідають нашому архетипу, відсіюються і забуваються. А ті, які відповідають, передаються з вуст у уста, з покоління у покоління і дають нам певні сценарії життя, якими ми будемо користуватися і до яких ми є «від природи» пристосованими. Ми найкраще засвоюємо ті сценарії, які є автентичні нам. І краще взагалі не читати, а розповідати народні казки, адже розповідь засвоюється значно краще [4].

В рамках дослідження дитячої субкультури ми з'ясували, що ж читають тернополяни. Зробивши прогулянку місцевими книгарнями, виявлено, що в книгарні «Кругозір», яку відкрито нещодавно в центрі міста Тернополя по вулиці Валовій, найбільшим попитом тут користується книга Мирослава Дочинця «Многі літа. Благі літа», яка є заповітом 104-річного карпатського мудреця. У ній сивочолий автор дає поради «як жити довго в здоров'ї». За словами продавців книгарні, молодь зацікавилася книгами про розвиток бізнесу, що є досить цікавим фактом. А також не втратили популярності «старожилі» книжкових полиць – Ірена Карпа, Любка Дереш та ін. Щодо фантастики, то тут вважають, що це «нульовий варіант».

У книгарні «Вікторія», що по вулиці Сагайдачного, взагалі скаржаться на те, що тернополяни не ласі до художньої літератури, тому продаються лише навчальні підручники. Можливо це пов'язано з вузьким асортиментом, а можливо з трохі «застарілими» книгами, які так і лежатимуть на полицях.

Топ-10 книгарні «Є» має такий вигляд: Ден Браун «Інферно», Мирослав Дочинець «Многі літа. Благі літа», Ірен Роздобудько «ЛСД. Ліцей слухняних дружин», Надійка Гербіш, «Теплі історії до кави», Рей

Бредбері «Кульбабове вино», Надійка Гербіш «Теплі історії до шоколаду», Рей Бредбері «451° за фаренгейтом», Андрій Кокотюха «Таємне джерело», Ліна Костенко «Триста поезій» та Ярослав Рудіш «Останні дні панку в «Гельсінкі»».

У «Домі книги» назвали такі популярні книги, як «Многі літа. Благі літа» Мирослава Дочинця, «360 історій» Бруно Ферреро, «Триста поезій» і «Річка Геракліта» Ліни Костенко та книги Рея Бредбері. Що ж стосується дитячої літератури, то дітлахи полюбляють читати Всеволода Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі», «Тореадори з Васюківки», книжечки від видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» – «100 казок», «Мед для мами», «Улюблені вірші». Має попит в книгарні «Дім книги» дитяча література серії «Свитовид» – це Жюль Верн, Марк Твен, Чарльз Діккенс та інші.

У книгарні від видавництва «Джура» більший акцент на дитячу літературу – це «Неопалима купина» (Легенди землі Тернопільської), «Веселі каруселі» Віри Клименко, Легенди Тернополя та інші. Що ж стосується художньої літератури для трохи старших, тут мають попит книги 104-річного карпатського мудреця Мирослава Дочинця – «Многі літа. Благі літа», «Криничар» та інші.

Не залишилася поза нашою увагою книгарня «Ярослав Мудрий», але, на жаль, продавці були надто зайняті, що б з нами поспілкуватись. Врешті, тут завжди багато покупців, які люблять почитати [11].

До того ж необхідно зауважити, що 25% українців вибирають книжки, які написані державною мовою. Такими є дані дослідження, яке до львівського Форуму видавців (вересень 2013 р) провів мобільний оператор «Київстар» і дослідницька компанія GfK. Серед сучасних українських письменників, яких опитувані знають хоча б за іменем, на першому місці Ліна Костенко – 42%, потім Ірена Карпа, Василь Шкляр та Марія Матіос. Тобто немає жодного нашого сучасного автора, якого б знали половина українців, каже президент Форуму Олександра Коваль.

В цілому українці стали купувати більше художньої літератури. До того ж дослідження показало, що за останні сім років читачі стали менше відвідувати книжкові магазини. З 42% їх зменшилось до 30%. Причиною «не читання» називають недостатність часу. Трохи більше половини опитаних прочитали хоча б одну книжку за останні три місяці.

Серед покупців та читачів переважають жінки. По-перше, вони більш досвідчені, по-друге, купують книжки для дітей. Молода жінка – це портрет активного покупця української літератури, – каже Гліб Вишлінський, заступник директора GfK Україна. Для дослідження було опитано 1 тисячу українців у віці від 15 до 59 років [5].

Досить часто батьки запитують, які казки читати дівчаткам, а які – хлопчикам. Відповідь на це запитання можна знайти на сайті «Берегиня роду», де стверджується, що і дівчаткам, і хлопчикам потрібно читати найрізноманітніші казки. Оголосити певні казки «чоловічими» і не читати їх дівчаткам чи навпаки було б дивно [2].

У гендерному (статевому) аспекті всі казки, міфи, легенди, притчі можна умовно розділити на три групи: «чоловічі»: головний герой – чоловічий персонаж (до таких казок можна віднести всі міфи й легенди про героїв, а також казки, головні герої яких належать до чоловічої статі); «жіночі»: головна героїня (або героїні) – персонаж жіночої статі; «змішані»: є два головних герої обох статей.

Сюжет «чоловічих» і «жіночих» казок побудований таким чином, щоб герой (або героїня) самостійно розібралися з труднощами, які виникають, та винесли певний урок для себе. Сюжет же «змішаних» казок, у яких діють антропоморфні герої, обов'язково завершується возз'єднанням героя й героїні, весіллям.

Тобто «чоловічі» казки віддзеркалюють чоловічі стратегії поведінки, ставлення до життя, уроки, а «жіночі» – відповідно, жіночі. «Змішані» казки оповідають про взаємини й взаємовплив мужності й жіночності та їх гармонізацію. Тому для нас важливі всі три групи казок. Усвідомлення себе як чоловіка або жінки є предтечею гармонійного поєднання у майбутньому.

Найпопулярнішими казками для хлопчиків є «Трое поросят» і «Колобок». У них виявлений найважливіший для чоловіка архетип Боротьби. Причому якщо в «Трьох поросятах» показаний успішний сценарій перемоги суперника, який переважає силою, то в «Колобкові» (де додатково актуалізований архетип Дороги) міститься важливе попередження про те, при яких умовах можна потерпіти поразку. Фактично на цих немудрих історіях можна пояснити хлопчикові типологію суперника, кращі сценарії боротьби з ним. У протистоянні з одним суперником потрібна сила, з іншим – блеф, із третім – обережність і передбачливість, із четвертим – хитрість, з п'ятим – надійна команда тощо.

Казка про братів-поросят, незважаючи на гадану простоту, містить три важливі для хлопчика ідеї. *По-перше*, співставлення принципів задоволення й реальності. Ніф-ніф і Нуф-Нуф уміють радіти життю, насолоджуватися моментом, знаходити радість у дріб'язках. Наф-наф володіє здоровою прагматичністю. Для хлопчика, чоловіка важливо знайти всередині себе оптимальне співставлення принципів задоволення й реальності, гнучко визначити міру відповідно до поточного моменту.

По-друге, подання про ворога й безпеку. Історично чоловік несе функцію захисника. Здатність збирати інформацію про ворога, будувати стратегію боротьби з ним або захисту від нього є надзвичайно важливою для формування мужності. Джерело безтурботності Ніф-Ніфа й Нуф-Нуфа не в прагненні гуляти й веселитися, а в неправильному підході до збору інформації про ворога. І ця обставина характеризує їх як поганих стратегів. Але от питання: як збирав інформацію про Вовка Наф-Наф? Він прийняв на віру слова старших або провів власне розслідування? У кожному разі, знаючи суперника, він забезпечив власну безпеку. Отже, у казці міститься важлива для чоловіка інформація: перш ніж розслаблятися, забезпеч безпеку.

По-третьє, стратегія боротьби з ворогом. Як боролися з Вовком поросята? Вони тікали. Чи призвело це до успіху? Ні, втеча поросят розохотила Вовка. Висновок напрашується сам по-собі: втеча від суперника неефективна в тих випадках, коли ворогом є Вовк. Суперник такого типу мабуть не піде на угоду, він не заспокоїться до тих пір, доки не буде повалений або не побачить, що йому протистоїть могутніша сила. Що це дає нашим поросяткам? У них є варіанти: або вбити Вовка, або звернутися по допомогу до більш сильного (наприклад, Ведмедя). Вони вибирають перший шлях і придумують хитрий план. Виходить, що казка символічно транслює хлопчикові знання стратегії й тактики успішної боротьби із суперником. Міцний притулок, об'єднання сил, фактор удачі, використання власної переваги й слабких сторін суперника – ось запорука їх успіху. Усе, що хлопчик запам'ятовує в дитинстві, накладає відбиток на його доросле життя. Всі ранні знання про життя «упаковуються» у якісь моделі, за допомогою яких можна пояснити світ. І в першу чергу хлопчик виділяє ті моделі поведінки, що допомагають досягти успіху. Якщо він бачить, що перемагає найсильніший, а над слабким потішаються, він буде намагатися «качати м'язи». Якщо він бачить, що перемагають хитрі, він буде вдосконалювати своє мистецтво обману. Якщо він бачить, що лідируюче положення займає розумний, він буде прагнути розвивати власні інтелектуальні потенціали. Прагнення довести всім і самому собі свою мужність, право на

існування зумовлено архаїчною природою чоловічого початку. Хлопчик бачить, як поведуться люди навколо нього, відзначає, успішні вони чи ні, аналізує, прагне пояснити причини невдач і успіхів. Прекрасно, якщо поруч із ним будуть досвідчені наставники, які розкажуть (використовуючи історії, міфи, легенди та казки) про стратегії досягнення успіху, про типи суперників і специфіку боротьби з ними, про те, як знаходити міру в задоволеннях і повинностях. Тоді в хлопчика буде сформована «бібліотека», «банк» моделей успішної поведінки.

Тому в процесі розвитку й виховання хлопчика важливо показати йому якомога більше «чоловічих» моделей. Хлопчики й самі їх жадібно вбирають: дивляться бойовиків (сучасні «чоловічі» казки), займаються спортом, тягнуться до пізнання «чоловічих» форм проведення дозвілля. Вони прагнуть спробувати свої сили й створюють ситуації загрози власному життю. Чоловічий початок цілеспрямовано вимагає ризику, перевірки власних сил, сфери додаткової активності, пригод.

Для хлопчика важливо мати всі атрибути соціального успіху: прийняття з боку однолітків; бажано займати, якщо не лідируюче, те помітне положення; мати успіх у дівчаток; мати гроші й власну територію.

Завдання психолога, вихователя, педагога й батьків – розповісти про конструктивні засоби досягнення цих благ. Тут на допомогу приходить обговорення «чоловічих» казок. Причому для хлопчика цінність казкової історії стає очевидною тоді, коли він бачить її прикладне значення. Тому психологові, педагогові, вихователю часто доводиться в роботі з хлопчиками інтерпретувати казки, міфи й легенди з прагматичної сторони, виділяючи стратегії успіху й співвідносячи їх з реальністю.

Крізь призму казки, стосовно дівчат, Г. Католик зазначає, що найбільш популярними «жіночими казками» є «Червона Шапочка», «Маша й Ведмідь», «Крихітка-Хаврошечка», Попелюшка та ін. Якщо в «чоловічих» казках не завжди присутні жіночі образи, то в усіх «жіночих» казках обов'язково є чоловічий персонаж. Героїні доводиться або будувати з ним стосунки, вступаючи в боротьбу («Червона Шапочка», «Маша й Ведмідь»), або вона готує себе до щасливого шлюбу («Крихітка-Хаврошечка», «Морозко», «Попелюшка»). Мрії, дії жіночих героїнь обов'язково звернені до чоловіка (за винятком, мабуть, міфологічних амазонок). Це не дивно. Принципи Любові, продовження роду, основні для жінки, не можуть бути реалізовані без участі чоловіка. Фактично всі «жіночі» казки допомагають дівчинці осягнути зміст жіночності й таємниці, варіації взаємин із чоловіком [4].

Висновки. Соціальний простір дитинства є простором соціального світу, що обумовлює процес соціалізації особистості дитини. Цей простір має такі складові: суспільне довкілля (а це світ дорослих та світ дітей); культурологічну доміную (зміст дошкільної освіти); цілісну картину світу, що відображена у дитячій субкультурі, зокрема у казках, які за жанром можна поділяти на: народні казки; казки про добро і зло; віршовані казки; казки про пори року; казки про тварин; казки про рослини; казки про мудрість; казки про сміливість; казки про птахів; чарівні казки; казки для дівчаток; казки про жадібність; казки про родину; казки на ніч; казки для хлопчиків; казки про чортів; казки про найцінніше; казки про козаків; казки про дружбу тощо.

На яких казках виховувати дітей, вирішувати батькам. Сьогодні, вибір дитячих книг – просто величезний. Інша справа, що не всі вони добрі, гарно перекладені, не всі несуть у собі мораль та поняття добра. Тому перед тим, як дати дитині читати книгу, або ж читати чи розповідати її малюкові, варто переглянути, чи справді те, що ми пропонуємо дитині, піде їй на користь. І це варто чути власну дитину. Вона як

лакмусовий папірець – відбере інтуїтивно саме те, що їй потрібно. Адже діти знають істину! За висловом Костецького, дитячу книгу читатимуть мінімум два покоління – батьки, дідусі й бабусі своїй дитині, а потім – ця дитина своїм дітям.

Потенціал казки давно оцінили психологи. З її допомогою можна лікувати, діагностувати, виховувати, розвивати. Таке практичне використання цієї, начебто, розважальної розповіді ще навіть недостатньо вивчено. Нові психологічні технології потребують ґрунтовного дослідження в прямому розумінні, казкових можливостей. Вона, як і гра, незамінна в роботі з дитиною.

Не забуваймо, що дитина реагує на казку зовсім інакше, ніж доросла людина. Тому неможливо перенести на дитину ті чи інші психологічні технології, просто скопіювавши їх з «дорослої» прикладної психології і використавши для цього казку. Адже вона є складовою іншої субкультури.

Дитяча субкультура є тим смисловим простором, у якому здійснюється формування особистості дитини в «горизонтальній площині», на рівних. Крім функції соціалізації дитяча субкультура здійснює і своєрідну психотерапевтичну функцію, захищаючи дитину від негативних і часом згубних для неї впливів культури дорослих.

Уявлення про світ, ставлення дитини до світу, що її оточує, формується у дитячій свідомості, насамперед, через спілкування з іншими людьми – дорослими та однолітками. До завершення дошкільного дитинства кожна дитина створює образ світу, заснований на широкому розмаїтті образних уявлень про Світ Природи, Світ Культури, Соціальний Світ Людей, Світ власного «Я». Єдність цих світів формує у дитини уявлення про світ як цілісність і є основою дитячого світогляду [3].

Література:

1. Абраменкова В.В. Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре: Акад. пед. и соц. наук МПСИ / В.В. Абраменкова. – М.: МПСИ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 414 с.
2. Берегиня роду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bereginya-rodu.org/kazky.php>.
3. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, С.М. Курінна, І.П. Печенко; Наук. ред. А.М. Богуш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с.
4. Каголик Г. Казка як трансцендентна цінність (психологічний аналіз сучасної казки) / Г. Каголик // Література, діти, час. – Тернопіль, 2011. – С. 42–45.
5. Костенко, Карпа, Шкляр – самые популярные среди украинцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/ru/articles/culture/_kostenko-karpa-shklyar-samy-e-populyarnye-sredi-ukraincev/516658
6. Осорина М.В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых / М.В. Осорина. – СПб.: Питер, 2011. – 368 с.
7. Психолог: Баба Яга залишилася у минулому і втратила свою привабливість [Електронний ресурс] // ForUm, 4 січня 2013. – Режим доступу: <http://ua.for-ua.com/interview/2013/01/04/100542.html>.
8. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві: дис. ... доктора педагогічних наук: 13.00.05 / Рогальська Інна Петрівна. – Луганськ, 2009.
9. Савченко В. Сашко Лірник: Дітей обманювати – негарно [Електронний ресурс] / В. Савченко // Україна молода. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1998/211/71164/>.
10. Українець Л.В. Дитинство і Дитячість у філософсько-антропологічному контексті: дис. ... канд. наук: 09.00.04 [Електронний ресурс] / Українець Лілія Вікторівна. – К., 2006. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/337487.html>.
11. Що читають тернополяни – прогулянка місцевими книгарнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poglyad.te.ua/podii/scho-chytayut-ternopolyany-prohulyankamy-mistsevymy-knyharnyamy/>.

УДК 159.9.019

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМАНСИПАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Чарнецька Р.Т., к.психол.н., доцент кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет

У статті представлені результати розробленого та апробованого опитувальника емансипації підлітків від дорослих. Автор розглядає три найважливіші форми прояву емансипації, а саме нормативну, емоційну та поведінкову емансипації. Також аналізуються особливості проявів емансипації в залежності від рівня егоцентризму досліджуваних.

Ключові слова: емансипація, нормативна емансипація, емоційна емансипація, поведінкова емансипація, егоцентризм.

В статье представлены результаты разработанного и апробированного опросника эмансипации подростков от взрослых. Автор рассматривает три важных формы проявления эмансипации, а именно нормативную, эмоциональную и поведенческую эмансипации. Также анализируются особенности проявления эмансипации в зависимости от уровня эгоцентризма испытуемых.

Ключевые слова: эмансипация, нормативная эмансипация, эмоциональная эмансипация, поведенческая эмансипация, эгоцентризм.

Charnetskaya R.T. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENT EMANCIPATION

The paper presents the results of a questionnaire developed and tested emancipation of young adults. The author considers the three important forms of emancipation, that is normative, emotional and behavioral emancipation. Also analyzed features of emancipation depending on the level of egocentrism investigated.

Key words: emancipation, regulatory emancipation, emancipation of emotional, behavioral emancipation, self-centeredness.

Постановка наукової проблеми та її значення. Морально-духовний розвиток у суспільстві перебуває у складній ситуації: старі норми, цінності та ідеали відкидаються, водночас нові не завжди сприймаються однозначно та втілюються у життя. У зв'язку з тривалими і кардинальними змінами у со-

ціальному середовищі особливі труднощі переживає особистість підліткового віку [1]. З одного боку, в неї суттєво зросли потреби в самоствердженні, самовизначенні, самореалізації, а з іншого – відбувається втрата нею певного морального підґрунтя, почуття відповідальності за власні вчинки. Це є при-